

LA VERA CREU QUE EL REI MARTI L'HUMÀ VA REGALAR A LA PARRÒQUIA DE SANT JUST I SANT PASTOR DE BARCELONA

Introducció

El propòsit d'aquest treball és donar a conèixer l'existència d'una Vera Creu que el rei Martí l'Humà va regalar a la Parròquia de Sant Just i Sant Pastor de Barcelona i que si bé va desaparèixer durant la Guerra Civil 1936-1939, ens ha quedat un testimoni documental en dues fotografies inèdites, impressionades sobre plaques de

vidre al gelatino-bromur de plata. Es tracta de les fotografies del reliquiari de la Vera Creu i del pergami que l'autenticava, que van ser fetes pel Sr. Josep Ma. Cabo i Delclòs entre els anys 1930 i 1934, per encàrrec del llavors vicari Mn. Joaquim Guiu i Bonastre i que en l'actualitat estan custodiades a l'arxiu de la família Cabo Nadal (1).

Durant la Guerra Civil Espanyola es van retirar de Sant Just els objectes de culte i la totalitat de l'arxiu, per assegurar la

La Vera Creu que el rei Martí l'Humà va regalar a la Parròquia de Sant Just i Sant Pastor de Barcelona l'any 1399

seva conservació. El Sr. Agustí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Històric de la Ciutat i cap dels Serveis d'Arxius de la Generalitat, va fer traslladar l'Arxiu de la Catedral i altres arxius parroquials, entre ells el de Sant Just i Sant Pastor, a un dipòsit general d'arxius que s'ubicà en uns locals habilitats a la casa de Nostra Senyora de l'Esperança, del carrer de la Palma de Sant Just, on la documentació, que en molts casos arribava en força mal estat, era netejada i ordenada.

A mesura que s'intensificaven els bombardeigs sobre la ciutat, a principis d'octubre de 1938, es resolgué traslladar els arxius al monestir de Pedralbes, que era una zona molt menys castigada pels atacs de l'aviació. Mentre s'estava fent aquesta operació salvadora del fons documental, en un dels nombrosos atacs sobre la ciutat, una bomba va caure de ple a la Casa de Nostra Senyora de l'Esperança. Els efectes de l'explosió foren espectaculars, però no catastròfics, perquè ja s'havia pogut treure la major part de la documentació i la que hi quedava, gràcies a les precaucions que s'havien pres no va quedar gaire afectada (2).

Acabada la Guerra Civil l'arxiu retornà a Sant Just, però no hi retornà l'autèntica de la Vera Creu. Entremig dels pergamins tornats s'hi trobà les cobertes de paper que la protegien, però el document havia desaparegut. Tampoc van tornar a Sant Just ni el reliquiari de la Vera Creu ni la creu major gòtica, obra de l'orfebre Salvador Verdera, de l'any 1605. En la recuperació dels objectes d'orfebreria hi va intervenir el Servei de Recuperació Artística, dirigit per don Lluís Monreal Tejada.

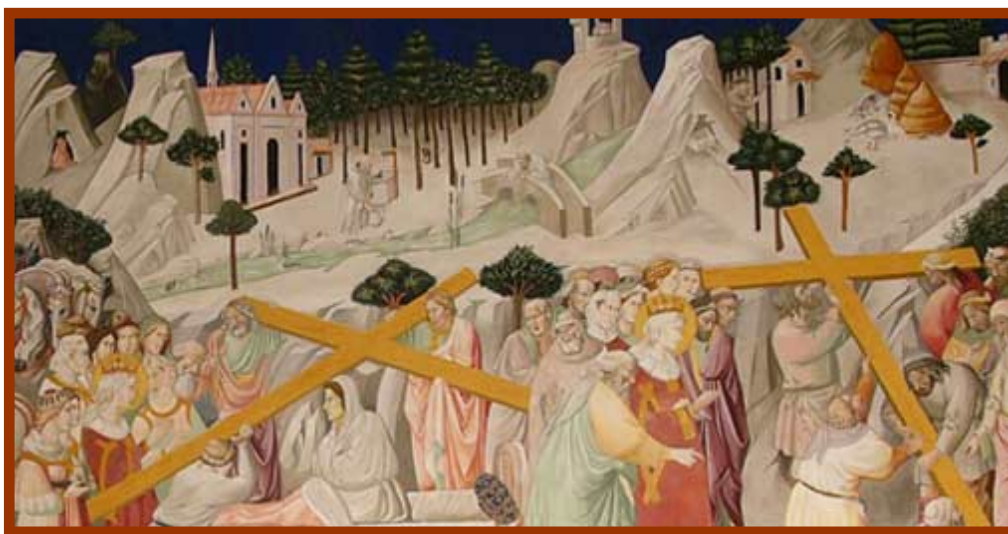
Anys després, sobre la desaparició de l'autèntica de la Vera Creu, va ser consultat el Sr. Agustí Duran i Sanpere el qual va assegurar que en el període que ell va ser responsable dels arxius, no s'havia retingut cap document (3).

En períodes tan excepcionals poden ser molt diverses les causes de destrucció o espoli d'aquest tipus de documentació, tant durant la manipulació com en els diversos trasllats.

No es pot descartar la possibilitat que tant la Vera Creu i la seva autèntica, com la creu major, fossin donades a altres parròquies que havien sofert el robatori o la destrucció dels seus objectes de culte, com va succeir en moltes ocasions.

Els precedents

L'any 313 els emperadors Constantí i Licini van promulgar un document, conegut com l'edicte de Milà, en virtut del qual s'establia la llibertat de culte a tot l'Imperi Romà, fet que va permetre el reconeixement del cristianisme, amb igualtat de drets que la religió pagana. En anys successius Constantí també va promulgar diverses lleis que van afavorir els llocs de culte i els béns de l'Església.

La invenció de la Vera Creu per santa Helena. Obra de Agnolo Gaddi a l'església de la Santa Creu de Florència. Escena de 1380 circa.

Por després del Concili de Nicea, l'any 325, Helena, la mare de Constantí, que s'havia convertit al cristianisme, es va traslladar a Jerusalem al capdavant d'una delegació imperial per emprendre la recerca dels llocs on Crist va viure i morir. Eusebi de Cesarea (4) ens ha transmès una antiga tradició segons la qual, santa Helena, inspirada per Déu, en excavar els llocs sants hi va trobar tres creus: la de Crist i les dels dos lladres. Va trobar també el *titulus* o

inscripció “Jesús el Natzarè rei dels jueus”, que li va permetre identificar la Vera Creu o *Lignum Crucis*. Santa Helena es va afanyar a fer enderrocar els temples pagans que l'emperador Adrià havia fet edificar quan reconstruí la ciutat l'any 130 i va iniciar l'etapa de construcció de les grans basíliques. Altres autors de finals del segle IV com sant Ciril de Jerusalem (5), sant Ambròs de Milà (6) o sant Joan Crisòstom (7), també fan referència a la invenció de la Vera Creu. Segons aquestes tradicions la Creu de Crist va ser dividida en tres fragments. Un va restar a Jerusalem i els altres dos es van repartir entre Roma i Constantinoble.

Pocs anys després, per les catequesis predicades pel bisbe Ciril, vers l'any 350, sabem que a Jerusalem la Vera Creu hi era venerada en determinades celebracions litúrgiques. També en dóna testimoni la monja pelegrina Egèria quan, uns anys més tard, va assistir a una celebració de Divendres Sant a la gran basílica del Martyrium, on tenia lloc l'adoració de la Vera Creu (8).

Després del saqueig de Constantinoble per l'exèrcit llatí de la Quarta Croada l'any 1204, gran quantitat de relíquies van desaparèixer de la cort i de les esglésies bizantines per anar reapareixent després a Occident, portades pels croats i mercaders que venien de Terra Santa. No eren totes causa de l'espoli de la ciutat, n'hi havia procedents de tallers orientals especialitzats en la falsificació de tota mena de relíquies. El problema va arribar a tal punt que l'Església es va veure obligada a intervenir-hi, i l'any 1215 en el Concili del Laterà IV va decretar sobre els excessos i abusos en el comerç i culte de les relíquies.

Ja des dels primers segles de l'era cristiana, la visita als Sants Llocs i la veneració de les relíquies de Crist i dels sants va ser un aspecte fonamental en la religiositat popular. Els pelegrinatges i els viatges comercials entre Europa i el Pròxim Orient va fer florir el comerç de les relíquies, les quals eren utilitzades com element d'estímul del fervor religiós. Els reis, la noblesa, els bisbes i els monestirs desitjaven la possessió de relíquies perquè els proporcionaven prestigi i major poder polític i econòmic.

La devoció a la Creu de Crist és present a Catalunya des de temps molt antics, com ho demostra la dedicació de moltes de les nostres esglésies arreu del territori. La primera catedral de Barcelona, de la qual es tenen notícies documentades, era ja dedicada a la Santa Creu, almenys des de la celebració del concili de l'època visigòtica Barcelona II, l'any 599 (9).

Algunes de les relíquies de la Vera Creu més preuades a casa nostra eren: la de Besalú que, segons la tradició, el comte Bernat Tallaferro va portar de Roma l'any 1017, quan Benet VIII li atorgà la creació del efímer bisbat de Besalú. La Vera Creu d'Anglesola, arribada a les terres catalanes gràcies a l'acció dels canonges del Sant Sepulcre, que tenien unes dependències i priorat a la vila lleidatana. Una altra important relíquia de la Vera Creu la posseïa el monestir de Sant Pere de Rodes, que fou el motiu dels jubileus sants que celebrava el monestir cada any que la festa de la Santa Creu de maig s'esqueia en divendres. També el dia 3 de maig, dia de la Invenció de la Santa Creu, moltes de les parròquies catalanes, feien la benedicció del terme amb aquesta preciosa relíquia.

A la Seu de Barcelona es va començar la cerimònia de mostrar el *Lignum Crucis* el dia de la Dominica de Passió de l'any 1366, segons el que s'establí en la fundació del canonge Arnau de Busquets. A principis del segle XV ja es mostrava la Vera Creu en la Setmana de Passió i en la Setmana Santa, en una cerimònia solemne i corprenedora, presidida pel canonge més preeminent i on també es cantava l'himne *Vexilla Regis* (10).

De igual manera que els reis i prínceps europeus, els monarques de la Corona d'Aragó també van sentir una gran devoció per les relíquies, especialment per la de la Vera Creu. La Crònica General de Pere III, coneguda també com la Crònica de Sant Joan de la Penya, conté una referència significativa al rei Jaume I, en vespres de la seva mort: *el dito santo rey se fizo adozir delant sí la santa verdadera Cruz de Ihesu Christo quel avía en uno de los sus cofres...*(11)

També el cronista Ramon Muntaner ens relata

El rei Martí l'Humà segons facsimil d'Ismael Balañà del rotlle genealògic dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona (1395/1409) (l'Arxiu del Monestir de Poblet)

l'agonia dels seus fills i successors Pere II, Alfons II i Jaume II de manera molt similar: *E con hac reebuts tots los sacraments de santa Es- gleia, així prenent comiat de tots, féu-se donar la creu e aorà-la molt devotament, e ab plors e ab llàgremes ; e encroà sos braços ab la creu sobre sos pits.... (12).*

Almenys un dels fills de Pere III, el rei Martí, va heretar del seu pare la devoció per la Vera Creu, les relíquies i els objectes d'art en general. En moltes de les seves cartes s'hi pot observar una particular afecció per les joies,

llibres, teixits nobles i productes artístics de tota mena. Va aconseguir reunir una important col·lecció detallada en l'inventari de 1410, fet poc després de la seva mort.

Va demostrar una ferma i perseverant actitud a l'hora de recuperar les joies i relíquies que havien estat empenyorades pel seu predecessor, o per ell mateix, quan es van veure necessitats d'obtenir moneda per poder atendre les despeses de les guerres de Sicília i Sardenya i va intentar redreçar la feble economia reial.

L'any 1398, amb motiu de la seva coronació solemne a Saragossa, i per poder donar major esplendor a l'acte, va demanar a la Generalitat les relíquies i joies dipositades a la capella reial de Barcelona, per poder ostentar-les en la cerimònia. Els diputats del General respongueren que no les podien trametre perquè les tenien en penyora de la moneda que li havia estat prestada. Va caldre que els consellers de Barcelona fossin fiadors, per ell, del retorn de

les penyores, perquè les relíquies i joies poguessin ser deixades per la cerimònia (13).

La Vera Creu de la Parròquia de Sant Just i Sant Pastor.

Després de la mort de Joan I, l'any 1396, el seu germà i successor Martí I l'Humà, que es trobava a Sicília, va emprendre viatge de tornada per fer-se càrrec dels estats de la Corona d'Aragó. Va sortir del port de Trapani el gener del 1397 i després de fer estada a diverses ciutats de Sardenya i Còrsega, arribar a Marsella on es va reunir amb el nunci del papa Benet XIII, amb el qual va tractar afers del cisma de l'Església. Va trametre cartes als reis de França i Anglaterra i a diverses personalitats sobre la manera de poder resoldre el plet. El rei Martí remuntant el Roine va arribar a Avinyó, on fou rebut per Benet XIII amb gran pompa i solemnitat.

Durant la seva estada a Avinyó va tractar amb el Papa de cloure el cisma i fou proposada una solució al papa de Roma, al rei de França i a altres prínceps cristians. El rei Martí va restar a Avinyó un mes i mig fins que, veient que no podria obtenir una solució satisfactòria, per causa de l'ambició dels dos papes, féu homenatge a Benet XIII pels reialmes de Sardenya i Còrsega i va sortir d'Avinyó camí de Barcelona.

Amb agraïment pel suport que el rei Martí va donar a la seva causa, Benet XIII, "amb greu sentiment dels seus cardenals, li va fer donació d'una grossa partida de la Vera Creu" (14).

El rei Martí va arribar a Barcelona el diumenge 27 de maig. La ciutat va celebrar la seva arribada amb grans festes i el rei va fer solemne confirmació de tots els privilegis que els seus predecessors havien concedit a la ciutat de Barcelona i als seus habitants. La carta de confirmació no va arribar als seus destinataris i s'originà un conflicte perquè el Consell de Cent exposà que hi havia hagut "gran alteració i debat"(15).

El rei Martí, durant les seves estades a Barcelona, habitava en ocasions el palau que el seu pare Pere el Cerimoniós havia adquirit l'any 1367 i que havia estat la casa de l'Orde del Temple a Barcelona. El Cerimoniós, enamorat del lloc, la va fer restaurar i ampliar per a convertir-la en residència d'estiu per a ell i la seva tercera muller, Elionor de Sicília, que hi residí molt temps.

Quan restava en aquest palau, el rei Martí, freqüentava la Parròquia de Sant Just i Sant Pastor, que era la parròquia del barri.

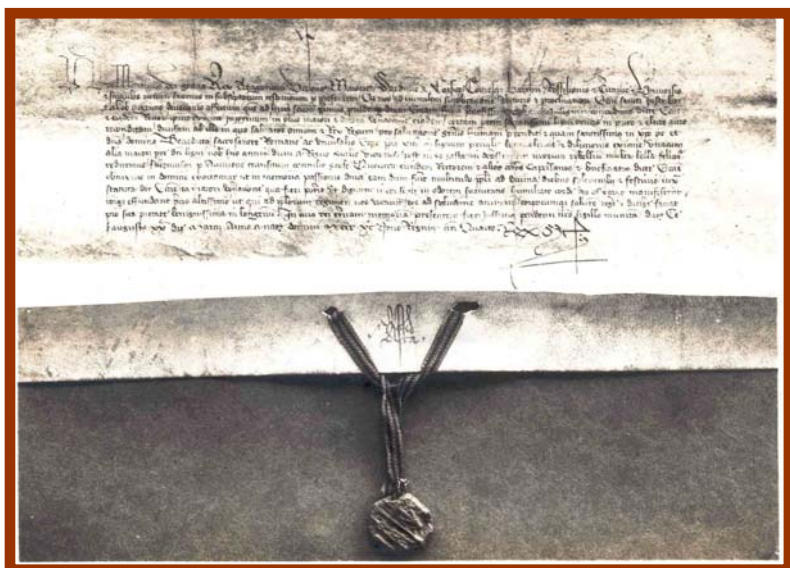
Anys més tard, en contraure noves núpcies amb Margarida de Prades, li semblà el lloc millor per a fixar-hi la seva residència i la de la seva gentil esposa, perquè “el lloc que fou niu d'àligues, per haver-hi viscut els temibles creuats, passà a ser niu d'amor d'una parella coronada”(16).

La relació que havia tingut amb la parròquia va propiciar que l'any 1399 volgués obsequiar-la amb una reliquia de la Vera Creu, que li havia donat Benet XIII durant la seva estada a Avinyó. Aquesta reliquia devia ser la més preuada de la magnífica col·lecció de relíquies de Martí I, que segons diu la crònica de Vagad, “*tenia su real capilla tan guarnecida, fermoseada y compuesta, y de*

***tantos arreos acompañada, que parecía más capilla de papa que de rey secular* (17).**

La transcripció de l'autèntica de la Vera Creu de Sant Just i Sant Pastor va ser feta pel rector Mn. Albert Viladrich i deia així:

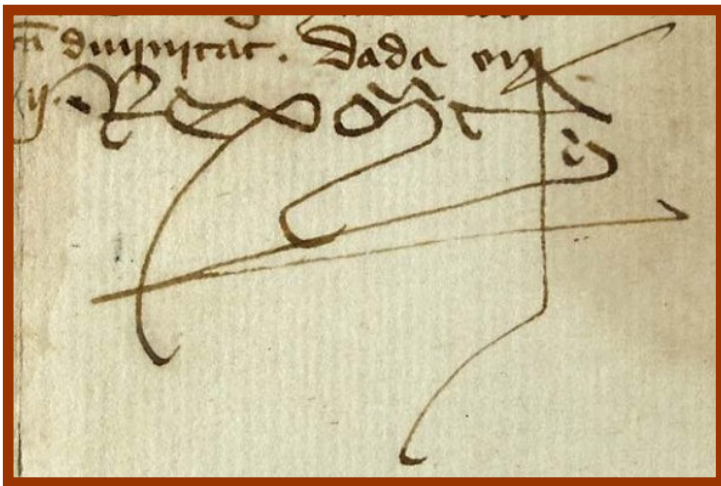
“*Nos Martí, rei d'Aragó, València i Mallorca, Sardenya i Còrsega, comte de*

Autèntica de la Vera Creu que el rei Martí va obsequiar a parròquia de Sant Just i Sant Pastor, datada l'any 1399 i que va desaparèixer durant la guerra civil 1936-1939. (Foto: Josep Ma. Cabo i Delclòs)

Barcelona, Rosselló i Cerdanya per la gràcia de Déu. Per

la present donem públic testimoni i fem conèixer a tothom, el fet que subscrivim. Atenent la súplica humil del rector i de la feligresia de la Parròquia de Sant Just de Barcelona, manifestem el nostre amor i devoció vers ells, concedint a aquesta església i honorant-la amb aquest insigne favor, en la persona del seu rector per sempre, certa part del fust de la sacratíssima Creu, guardada en reliquiari d'or pur i

Signatura del rei Martí I l'Humà

escollit, treta de la Creu, on el Salvador de tots i Rei de reis, penjà per la salvació del gènere humà, la qual perquè fos dignament venerada, ens donà generosament com a signe de paternal benvolença i d'amor singular el santíssim pare en Crist i Senyor, senyor Benet XIII, papa de la sacrosanta

**romana i universal Església, amb una altra major part del dit fust, al passar per Avinyó, retornant del regne de Sicília, en els anys que obtinguérem múltiples victòries i quan la pau senyorejava, acabades les revoltes. Exhortem en el Senyor, al rector, capellans i beneficiats de dita església, que a memòria de la Passió del Senyor, quan hi hagi multitud de fidels, als oficis divins i els dies festius més solemnes, segons la consuetud de dita església, i amb la major veneració possible, amb cor humiliat, ofereixin a Déu digne encens en olor de suavitat i manifestin i dirigeixin pregaries a l'Altíssim, perquè la seva benigníssima pietat, guardi llargs anys, als qui ha cridat al govern dels pobles perquè els guiïn i regeixin per camins de salvació espiritual i temporal. Per lo qual i per perpetua memòria manem fer aquest document que signem i volem que hi pengi el nostre segell. Datat a Saragossa a 20 de mars de l'any de la Nativitat del Senyor 1399, quart del nostre regnat.
Rei Martí.”**

Aquesta Vera Creu devia ser guardada en un lloc recòndit de la parròquia o potser dins del sagrari, tal com s'acostumava fer a l'època amb les relíquies de la Vera Creu i del Sanguis. A causa del format reduït d'aquests tipus d'ostensoris, l'exposaven a la veneració dels fidels sobre un peu, que molts inventaris anomenen com "de quita y pon".

També a Sant Just s'utilitzava aquest sistema i en donen testimoni els diversos inventaris (18) de la parròquia.

Inventari de 1729. *Una Vera Creu amb son peu, tot de plata dorat (y se ha de acomodar el peu).*

Inventari de 1745. *Una Vera Creu o Lignum Crucis, guarnit , esto és, lo interior de or i lo demás de plata sobre dorada.*

Inventari de 1750. *Una Vera Creu amb son peu.*

Inventari de 1884. *Una cajita con una cruz de vidrio en la que aparece un Lignum Crucis.*

Un pie de plata para la Vera Cruz, de quita y pon.

Inventari de 1887. *Un pie para la Vera Cruz de quita y pon.*

Inventari de després de 1904. *Una Vera Cruz de plata dorada de 0,49 cm. gòtica.*

Elencs del Bisbe Ramon Guillamet de 1921. *Hay una Vera Cruz con su correspondiente auténtica.*

Per una acta de la Junta d'Obra de 1884 (19) i també per l'inventari del mateix any, sabem que el reliquiari que tenia llavors la parròquia era encara de petites dimensions i que calia acoblar-li el peu per posar-lo damunt de l'altar. En aquesta acta el rector comunica a la Junta d'Obra que el representant d'una casa alemanya li ha ofert diversos models de reliquiaris per a la Vera Creu i proposa la seva

l'adquisició. La Junta d'Obra, que passava estretors econòmiques, respongué que tindria present l'oferiment per quan hi haguessin fons que permetessin l'adquisició.

En tota la documentació d'aquest període no s'ha pogut trobar cap referència del moment de la compra del reliquiari perdut durant la guerra. Sembla indubtable que fou entre el 1884 i el 1904, perquè en l'inventari d'aquest any ja hi figura “*Una Vera Cruz de plata dorada de 0,49 cm. gòtica*”. Es compren també que la Junta d'Obra passés estretors econòmiques perquè en aquest període s'anava acabant la construcció dels altars neogòtics de la parròquia i la Junta d'Obra tenia moltes despeses.

Alguns experts en orfebreria catalana que han observat la fotografia conservada, creuen que es possible que quan s'adquirí el reliquiari de plata neogòtic, s'hi fes incrustar, en la part central, el reliquiari d'or que va oferir el rei Martí.

No es pot excloure la hipòtesi que la Vera Creu i la seva autèntica fossin donades a alguna parròquia de la diòcesi després de la Guerra Civil, tal com ha estat apuntat anteriorment. És molt simptomàtic que desaparegués tant la Vera Creu com la seva autèntica, havent estat custodiades en llocs diferents.

Cal tenir l'esperança que encara és venerada en alguna parròquia de l'arquebisbat.

- 0 -

(Aquest treball ha estat publicat al setmanari Catalunya Cristiana el dia 22 de maig de 2011)

Notes

- (1) Mn. Joaquim Guiu Bonastre va ser vicari de Sant Just i Sant Pastor entre els anys 1930 i 1934. Arxiu Parroquial, llibres sacramentals.**

- (2) DURAN I SANPERE, Agustí (1975). *Barcelona i la seva història, l'art i la cultura*. Barcelona: Curial. V. 3, p. 623-626.
- (3) Conversa del Sr. Agustí Duran i Sanpere amb el Sr. Lluís Cabo i Delcòs, llavors arxiver de la Parròquia de Sant Just i Sant Pastor. Documentació de l'arxiu de la família Cabo Nadal.
- (4) Eusebi de Cesarea. *De vita Constantini imperatore*. Patrologia llatina de Migne, Lb 3, cap. 41-42, p. 60.
- (5) Ciril de Jerusalem, *Cat.*, IV,10.
- (6) Ambròs de Milà. *De obitu Theodosii Oratio*. Patrologia llatina de Migne, 43-56.
- (7) Juan Crisostom, H. HEINEN, *Helena, Konstantin und die...*, a E. Aretz-M. Embach-M. Persch-F. Ronig.
- (8) ARCE, Agustín (1996). *Itinerario de la virgen Egeria 381-384*. B.A.C. Madrid:, 2^a. Ed. p. 132-133.
- (9) VINYOLES, M. Teresa i VERGÉS, Martí (1992). *Catalunya romànica. El Barcelonès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p.155.
- (10) MAS, Josep Pbr. (1912). *La cerimònia de mostrar la Vera Creu en la Catedral de Barcelona*. Barcelona: Establiment tipogràfic E. Subirana.
- (11) *Crónica de San Juan de la Peña* (1996). (versión aragonesa), edición crítica de C. Orcástegui Gros. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, p. 94. a Germán Navarro Espinach, *Las cofradías de la vera cruz y de la sangre de Cristo en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, Anuario de estudios medievales (AEM), Universidad de Zaragoza, 36/2, julio-diciembre de 2006, p. 583-611.
- (12) MUNTANER, Ramon (1951). *Crònica*. Barcelona: Barcino. 2 V., Ll. 5, p. 69.

- (13) MIRET I SANS, Joaquim (1910). *El darrer rei de la Casa de Barcelona. a Homenatge a la memòria del rei Martí. Vè. Centenari de la seva mort, 1410-1910*, C.E.C. Avenç.
- (14) GIRONA LLAGOSTERA, Daniel (1911-1912). *Itinerari del rei en Martí (1396-1410)*. Barcelona: Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans IV.
- (15) FERRER I MALLOL, Ma. Teresa (1962). *Les relacions del rei Martí l'Humà amb la ciutat de Barcelona*. Barcelona: VII Congrés Història de la Corona d'Aragó.
- (16) ALMERICH, Lluís (1949). *Història dels carrers de la Barcelona vella*. Barcelona: Millà. V. 2, p. 52.
- (17) VAGAT, G.F., *Crónica de Aragón*, edició facsimil de la obra impresa en 1499 con introducción a cargo de C. Orcástegui Gros, Zaragoza, Cortes de Aragón, 1996. a Germán Navarro Espinach, *Las cofradías de la vera cruz y de la sangre de Cristo en la Corona de Aragón (siglos XIV)XVI*, Anuario de estudios medievales (AEM), Universidad de Zaragoza, 36/2, julio-diciembre de 2006, p. 589.
- (18) Arxiu Parroquial de Sant Just i Sant Pastor, Arxiu de l'Obra, Inventaris parroquials, Arm. 7 Arx. IV, Parròquia II.
- (19) Arxiu Parroquial de Sant Just i Pastor, Arxiu de l'Obra, Llibre d'actes 1883-1934, 16 Nov. 1884, foli 14 r.